

Duurzaamheid in het Hoogwaterbeschermingsprogramma

Inleiding

Duurzaamheid en een duurzame aanpak van uitvoeringswerkzaamheden staan bij waterschappen en het Rijk hoog op de agenda. De alliantiepartners binnen het Hoogwaterbeschermingsprogramma (HWBP) zijn al dan niet gezamenlijk diverse duurzaamheidontwikkelingen gestart en streven er naar om duurzaamheid een vast onderdeel te laten zijn in het denken en handelen. Recent is hiervoor de geactualiseerde Green Deal Duurzaam GWW versie 2.0 ondertekend.

De programmadirectie HWBP heeft geen expliciete opdracht om duurzaamheid binnen dijkversterkingsprojecten vorm te geven. Het is de verantwoordelijkheid van de beheerders (Rijkswaterstaat en waterschappen) om duurzaamheid toe te passen in hun waterveiligheidsprojecten. Wel kan de programmadirectie binnen de kaders van het programma de realisatie van de eigen duurzaamheidsambities van de alliantiepartners bevorderen en eventuele belemmeringen voor duurzaamheid weg te nemen. Bovendien kan de programmadirectie een aantal gerichte initiatieven nemen, waarmee projecten binnen het HWBP als katalysator voor het realiseren van duurzaamheidsdoelstellingen kunnen worden gebruikt.

De Stuurgroep HWBP heeft op 7 december 2016 de programmadirectie HWBP opdracht gegeven om het begrip duurzaamheid binnen het HWBP een passende plaats te geven. Deze notitie geeft hier invulling aan. De notitie is tot stand gekomen in samenwerking tussen de Unie van Waterschappen, het Ministerie van IenM (DGRW) en de Programmadirectie HWBP (bijlage 1). De notitie is vastgesteld door de Stuurgroep HWBP op 24 mei 2017.

Uitkomst behandeling Stuurgroep HWBP dd 24 mei 2017:

- Kennisgenomen van de beantwoording van de vijf duurzaamheidsvragen zoals in dit memo verwoord (bijlage 2);
- Ingestemd met de hoofdlijn dat beheerders (Rijkswaterstaat en waterschappen) zelf verantwoordelijk zijn voor het realiseren van de duurzaamheidsdoelstellingen zoals verwoord in de Green Deal Duurzaam GWW;
- Ingestemd met een faciliterende rol van de Programmadirectie HWBP in de vorm van handreikingen en andere instrumenten (zoals kaders, kennisdeling, opleiding, ..) waarmee de programmadirectie beheerders ondersteunt bij het realiseren van hun duurzaamheidsdoelstellingen;
- Ingestemd met het toevoegen van duurzaamheid aan het innovatiekader HWBP;
- Ingestemd met de drie speerpunten: ruimtelijke inpassing en meekoppelkansen, circulaire economie en klimaat en energie, waarmee beheerders bij het realiseren van hun waterveiligheidsopgave heel concreet invulling kunnen geven aan duurzaamheid.

Vastgesteld door de Stuurgroep Hoogwaterbeschermingsprogramma dd 24 mei 2017

Duurzaamheidsambitie HWBP in perspectief

Beheerders (waterschappen en Rijkswaterstaat) zijn verantwoordelijk voor het realiseren van de duurzaamheidsdoelstellingen zoals verwoord in de Green Deal Duurzaam GWW. Hiervoor lopen bij waterschappen en Rijkswaterstaat in meer of mindere mate initiatieven. De ambitie van de Green Deal is dat in 2020 duurzaamheid een integraal onderdeel is van alle projecten van beheerders. Het HWBP volgt deze ambitie en vormt hier geen uitzondering op: in 2020 is duurzaamheid een onderdeel van alle HWBP-projecten.

Beheerders zijn binnen de alliantie HWBP verantwoordelijk voor hun projecten en dus ook voor het opnemen van duurzaamheid als thema. Complementair aan de inzet van beheerders kan de programmadirectie HWBP bijdragen door beheerders te faciliteren en te stimuleren.

Het faciliteren van de beheerders gebeurt door het 'verduurzamen' van de kaders, handreikingen en andere instrumenten van het HWBP. Vooralsnog lijkt het niet nodig om het wettelijke kader (Waterwet en Financieringsregeling HWBP) aan te passen. Wel zullen handreikingen (zoals de Handreiking Verkenningen), het toets- en reviewkader, het innovatiekader, het opleidingsplan, het delen van kennis en ervaring en de communicatiestrategie worden aangepast door duurzaamheid hierin op te nemen. In de periode 2017-2019 worden de handreikingen en instrumenten van het HWBP 'verduurzaamd'.

Een specifiek punt van aandacht is het innovatiekader. Binnen het HWBP worden innovaties (financieel) gestimuleerd als het slagen van de innovatie positief bijdraagt aan de programmadoelen van het HWBP. In de huidige situatie wordt het rendement van innovaties vooral afgemeten aan waterveiligheid (tijd, kosten). Om innovaties op het gebied van duurzaamheid te stimuleren, zou het innovatiekader van het HWBP moeten worden verbreed waarbij duurzaamheid naast waterveiligheid wordt beoordeeld. Een goed voorbeeld van een dergelijke innovatie is de dubbele dijk als onderdeel van het project Eems-Dollard, waarbij de meerwaarde van de dubbele dijk niet zozeer is gericht op waterveiligheid, maar vooral op bevordering van slibvang (ten behoeve van toekomstige dijkversterkingen) en zoute landbouw (als onderdeel van klimaat-adaptatie).

Niet alle duurzaamheidsthema's zijn inhoudelijk allemaal even relevant voor de HWBP-projecten. Door de focus te leggen op de meest relevante thema's kan vanuit het HWBP een meer gerichte bijdrage aan de duurzaamheidsdoelstellingen worden geleverd. Op die meest relevante thema's is enerzijds de grootste milieubelasting aan de orde en bestaan anderzijds de grootste kansen om milieuwinst te bereiken. Bovenstaande thema's kunnen voor het HWBP gebundeld worden in drie focusgebieden:

- 1) Ruimtelijke inpassing en meekoppelkansen (ruimtegebruik, ruimtelijke kwaliteit, sociale relevantie, ecologie);
- 2) Klimaat(adaptatie) en energie (energiebesparing en duurzame energiebronnen);
- 3) Circulaire economie (materialen, bodem).

Op deze drie focusgebieden ziet de programmadirectie concrete mogelijkheden om samen met beheerders een aantal extra initiatieven te nemen (dan wel door te zetten) waarmee vanuit waterveiligheid het onderwerp Duurzaamheid heel concreet kan worden ingevuld:

- 1) Ruimtelijke inpassing:
 - a. Pilot Omgevingskwaliteit Sterke Lekdijken: voor deze dijkversterkingen (60 kilometer, 10 jaar) wordt in het kader van de Omgevingswet een Omgevingskwaliteitsteam onder leiding van de provincie Utrecht ingezet om de omgevingskwaliteit van de projecten mee te bewaken.
 - b. Ravenstein-Lith, Grebbedijk en Lingewaard: integrale gebiedsverkenningen naar dijkversterking, rivierversuivering, natuurontwikkeling en recreatie.
- 2) Klimaat en energie: het benutten van de zuidhellingen van waterkeringen (zowel aan de waterzijde als aan de landzijde) voor zonne-energieopwekking in combinatie met waterkerende functies zoals beperken van golfploop en/of het weerstaan van golfoverslag;

Vastgesteld door de Stuurgroep Hoogwaterbeschermingsprogramma dd 24 mei 2017

3) Circulaire economie:

- a. POV Gebiedseigen grond, waarbinnen beheerders de mogelijkheden onderzoek om dijkversterkingen vorm te geven met gebiedseigen grond. Hierdoor kan materiaal worden hergebruikt en kunnen transportkosten worden beperkt.
- b. Pilot Groene dijk Dollard, waarbij het slib uit de Dollard wordt gevangen en na rijping omgezet in klei. Deze klei kan worden gebruikt als materiaal voor de dijkversterking (in plaats van een steen- of asfaltbekleding). Bij erosie van de kleibekleding zal de dijk regelmatig moeten worden hersteld.

Concretisering

De programmadirectie zal – na besluitvorming door de stuurgroep - het initiatief nemen om een HWBP-brede werkgroep in te richten voor de begeleiding en uitvoering van de werkzaamheden om het HWBP-instrumentarium te 'verduurzamen'. Deze werkgroep:

- richt zich met name op het wegnemen van belemmeringen en het creëren van randvoorwaarden om te komen duurzaamheid conform de Green Deal in projecten toe te passen;
- monitort de implementatie van duurzaamheid conform de Green Deal in de projecten;
- stimuleert aandacht voor duurzaamheid middels kennisdeling en de communicatiemiddelen van het HWBP;
- adviseert de beheerders over risico's en kansen in de projecten;
- onderhoudt contacten en stemt af met de duurzaamheidsadviseurs in de lijnorganisaties van de beheerders.

De extra initiatieven maken onderdeel uit van de HWBP-projecten en worden door beheerders uitgevoerd.

Bijlage 1:**Betrokken dijkwerkers:**

Peter Kiela (DGRW), Marco Taal (DGRW), Eric Gloudemans (UvW), Henkjan van Meer (UvW) & Regina Havinga (PD HWBP).

Mmv: Jorien Douma, Regina Havinga, Marten Hoeksema, Ruben Jonkman, Richard Jorissen, Ingrid Klokke, Erik Kraaij, Myra Kremer, Arjen Meeuwsen (PD HWBP).

Bronnen:

- Green Deal Aanpak Duurzaam GWW versie 2.0
- Werkplan HWBP 2017
- Kennis- en innovatiestrategie HWBP 2014
- Evaluatie ruimtelijke kwaliteit Ruimte voor de Rivier (in concept)

Bijlage 2:

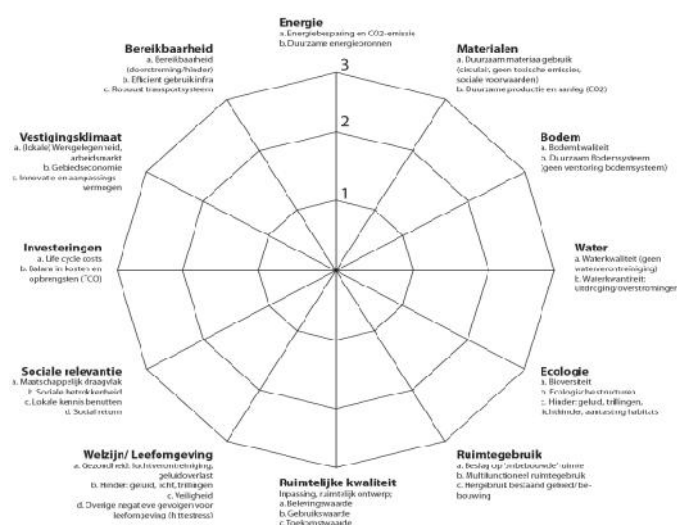
De stuurgroep heeft op 7 december 2016 de volgende vragen besproken:

1. Wat verstaan we binnen het HWBP onder duurzaamheid?
2. Welke duurzaamheidsinitiatieven lopen er al bij de beheerders?
3. Is een gezamenlijke ambitie/doelstelling in het HWBP op het gebied van duurzaamheid gewenst?
4. Hoe kan duurzaamheid praktisch worden vormgegeven en wat hebben beheerders daar voor nodig? Bijvoorbeeld via ontwikkelen tools, opleidingen, aanpassen regelingen, bijdrage financiering.
5. Kan er een beeld gegeven worden van de consequenties en eventuele belemmeringen om duurzaamheid in praktijk te brengen? En kan er een voorstel gedaan worden hoe we die belemmeringen zouden kunnen wegnemen?

De antwoorden op deze vragen zijn in deze bijlage 2 kort samengevat.

Wat verstaan we binnen het HWBP onder duurzaamheid?

Voor het omschrijven van wat we in het HWBP onder duurzaamheid verstaan, wordt aangesloten bij de definitie uit de Green Deal Duurzaam GWW. Deze Green Deal is op 17 januari 2017 ondertekend door 62 partijen, waaronder het Ministerie van Infrastructuur en Milieu, de Waterschappen en Rijkswaterstaat. Maar ook brancheverenigingen en kennisinstellingen hebben deze Green Deal ondertekend.

In de Aanpak Duurzaam GWW is een breed spectrum aan thema's die relevant zijn voor een duurzame leefomgeving opgenomen (zie figuur links). Het gaat hierbij niet alleen om thema's die momenteel sterk in de belangstelling staan (klimaat en energie, circulaire economie) maar ook om thema's als landschappelijke inpassing, geluid, lucht en ecologie, die al meer ingebed zijn in wet- en regelgeving, procedures en de primaire werkprocessen van de projecten. Daarnaast vallen ook thema's als vestigingsklimaat, sociale relevantie en investeringen onder de definitie van duurzaamheid.

Welke duurzaamheidsinitiatieven lopen er al bij beheerders?

Duurzaamheid heeft bij beheerders in de projecten in meer of mindere mate de aandacht. In veel gevallen is een MER-procedure verplicht tijdens de verkenningen- en planstudiefase, waardoor de effecten op het milieu meegewogen worden in de besluitvorming bij de keuze van de varianten. Voor onder andere natuur en bodem bestaat uitgebreide wet- en regelgeving en landschappelijke inpassing is ook vereist. Milieu wordt in een deel van de projecten meegenomen in afwegingen bij materiaalkeuzes in de realisatie middels het instrument DuboCalc. De CO₂-prestatieladder wordt in een deel van de projecten gebruikt om milieuvriendelijke bedrijfsvoering bij de aannemers te stimuleren.

De wet- en regelgeving en het beleid voor duurzaamheid is veelal sectoraal ingestoken en heeft vooral als insteek om negatieve effecten te voorkomen, te mitigeren of te compenseren. De

Vastgesteld door de Stuurgroep Hoogwaterbeschermingsprogramma dd 24 mei 2017

beheerders besteden de benodigde aandacht in hun projecten om de negatieve effecten te beperken, maar schenken in de meeste gevallen weinig aandacht aan het zoeken naar kansen om het ontwerp zo duurzaam mogelijk te laten zijn en samen te werken met de wensen die de omgeving heeft voor duurzaamheid. Dit zoeken naar kansen is ook geen (expliciete) projectopdracht. De actualisatie van de Green Deal Duurzaam GWW stimuleert het denken in kansen en het zoeken naar duurzame oplossingen als integraal onderdeel in de projecten.

Duurzaamheid is kortgezegd, -net als in andere infrastructurele werkzaamheden-, nog geen integraal onderdeel van de HWBP-projecten ('business as usual'). Dit is wel de ambitie die in de Green Deal voor 2020 is opgenomen. Vanuit waterschappen en Rijkswaterstaat krijgt duurzaamheid steeds meer aandacht. Zo wordt bij Rijkswaterstaat momenteel een Programmadirectie Duurzaamheid opgericht. Het beeld bij de Waterschappen is divers. In drie regio's zijn waterschappen actief om actieplannen op te zetten. Bij sommige waterschappen zijn er projectteams aan de slag.

Is er een gezamenlijke ambitie in het HWBP gewenst?

Er is geen behoefte aan een gezamenlijke ambitie op het gebied van duurzaamheid specifiek binnen het HWBP. Immers, de alliantiepartners hebben zich al gecommitteerd aan de ambitie conform de Green Deal. Enigszins geparafraseerd voor de projecten binnen het HWBP luidt deze ambitie: *Duurzaamheid is in 2020 een integraal onderdeel van alle HWBP-projecten.*

Om deze ambitie te realiseren is er complementair aan de inzet van de alliantiepartners wel een extra inspanning op programmaniveau nodig:

- Er is een transitie in denken en werken nodig, zoals beschreven in de Green Deal (van kosten naar meerwaarde, van reactief naar proactief, van uniek naar uniform en van alleen naar samen). Dit is een wezenlijke verandering die extra inspanning vergt.
- In de praktijk blijkt dat het borgen van duurzaamheid in de projecten maatwerk en mensenwerk is. Duurzaamheid inbrengen bij een snelweg bijvoorbeeld, vergt andere expertise dan duurzaamheid implementeren in dijkversterkingsprojecten. Bovendien zijn doelstellingen voor de verschillende duurzaamheidsthema's deels nog abstract en doelen kunnen strijdig met elkaar zijn. Het is daarom zinvol om de ervaringen met duurzame oplossingen te bundelen en de kennis van succesvolle ervaringen binnen het HWBP te delen.
- De Aanpak Duurzaam GWW is nog onvoldoende toegesneden op de reguliere werkprocessen in de projectteams van de beheerders. Voor het HWBP zal nog een vertaalslag gemaakt moeten worden om deze aanpak toe te snijden op de projecten. Opgedane ervaringen kunnen weer gebruikt worden om de aanpak te verbeteren.
- Een gezamenlijke ambitie om duurzaamheid in de HWBP-projecten concreet hand en voeten te geven werkt verbindend voor dijkwerkers en de omgeving.

Hoe kan de ambitie praktisch worden vormgegeven en wat hebben de beheerders daarvoor nodig?

Binnen het HWBP zijn beheerders verantwoordelijk voor de realisatie van hun projecten, waarbij de programmadirectie een faciliterende en ontwikkelende rol speelt. Deze werkwijze is ook van toepassing op het realiseren van de Green Deal ambitie.

In de handreikingen en andere instrumenten van het HWBP zullen de duurzaamheidsthema's worden opgenomen zoals beschreven in de Aanpak Duurzaam GWW. Momenteel wordt de Handreiking Verkenning geüpdatet, zodat het onderwerp Duurzaamheid hier meteen een goede plek inclusief de juiste verwijzingen kan krijgen. Andere relevante handreikingen en instrumenten zijn de Handreiking Planuitwerking en de nog op te stellen Handreiking Realisatie, maar ook het toets- en reviewkader, het innovatiekader, het opleidingsplan, het delen van kennis&ervaring en de communicatiestrategie zijn relevant. In de periode 2017-2019 worden de handreikingen en instrumenten van het HWBP 'verduurzaamd'.

Vastgesteld door de Stuurgroep Hoogwaterbeschermingsprogramma dd 24 mei 2017

Een specifiek punt van aandacht is het innovatiekader. Binnen het HWBP worden innovaties (financieel) gestimuleerd als het slagen van de innovatie positief bijdraagt aan de programmadoelen van het HWBP. In de huidige situatie wordt het rendement van innovaties vooral afgemeten aan waterveiligheid (tijd, kosten). Om innovaties op het gebied van duurzaamheid te stimuleren, zou het innovatiekader van het HWBP moeten worden verbreed waarbij duurzaamheid naast waterveiligheid wordt beoordeeld. Een goed voorbeeld van een dergelijke innovatie is de dubbele dijk als onderdeel van het project Eems-Dollard, waarbij de meerwaarde van de dubbele dijk niet zozeer is gericht op waterveiligheid, maar vooral op bevordering van slibvang (ten behoeve van toekomstige dijkversterkingen) en zoute landbouw (als onderdeel van klimaatadaptatie).

Niet alle duurzaamheidsthema's zijn inhoudelijk allemaal even relevant voor de HWBP-projecten. Door de focus te leggen op de meest relevante thema's kan vanuit het HWBP een meer gerichte bijdrage aan de duurzaamheidsdoelstellingen worden geleverd. Op die meest relevante thema's is enerzijds de grootste milieubelasting aan de orde en bestaan anderzijds de grootste kansen om milieuwinst te bereiken. Bovenstaande thema's kunnen voor het HWBP gebundeld worden in drie focusgebieden:

- 1) Ruimtelijke inpassing en meekoppelkansen (ruimtegebruik, ruimtelijke kwaliteit, sociale relevantie, ecologie);
- 2) Klimaat(adaptatie) en energie (energiebesparing en duurzame energiebronnen);
- 3) Circulaire economie (materialen, bodem).

Op deze drie focusgebieden ziet de programmadirectie concrete mogelijkheden om samen met beheerders een aantal extra initiatieven te nemen (dan wel door te zetten) waarmee vanuit waterveiligheid het onderwerp Duurzaamheid heel concreet kan worden ingevuld:

- 1) Ruimtelijke inpassing:
 - a. Pilot Omgevingskwaliteit Sterke Lekdijken: voor deze dijkversterkingen (60 kilometer, 10 jaar) wordt in het kader van de Omgevingswet een Omgevingskwaliteitsteam onder leiding van de provincie Utrecht ingezet om de omgevingskwaliteit van de projecten mee te bewaken.
 - b. Ravenstein-Lith, Grebbedijk en Lingewaard: integrale gebiedsverkenningen naar dijkversterking, rivierverruiming, natuurontwikkeling en recreatie.
- 2) Klimaat en energie: het benutten van de zuidhellingen van waterkeringen (zowel aan de waterzijde als aan de landzijde) voor energieopwekking in combinatie met waterkerende functies zoals beperken van golfoploop en/of het weerstaan van golfoverslag;
- 3) Circulaire economie:
 - a. POV Gebiedseigen grond, waarbinnen beheerders de mogelijkheden onderzoek om dijkversterkingen vorm te geven met gebiedseigen grond. Hierdoor kan materiaal worden hergebruikt en kunnen transportkosten worden beperkt.
 - b. Pilot Groene dijk Dollard, waarbij het slib uit de Dollard wordt gevangen en na rijping omgezet in klei. Deze klei kan worden gebruikt als materiaal voor de dijkversterking (in plaats van een steen- of asfaltbekleding). Bij erosie van de kleibekleding zal de dijk regelmatig moeten worden hersteld.

Wat zijn de consequenties en eventuele belemmeringen om duurzaamheid in de praktijk te brengen? En kan er een voorstel gedaan worden hoe we die belemmeringen zouden kunnen wegnemen?

Het uitvoeren van de Green Deal specifiek voor het HWBP heeft betrekkelijk geringe consequenties voor de inspanningen van beheerders en programmadirectie HWBP (dat laat onverlet dat de inspanning voor de Green Deal in het algemeen aanzienlijk zal zijn). De programmadirectie zal het initiatief nemen om een HWBP-brede werkgroep in te richten voor de begeleiding en uitvoering van de werkzaamheden om het HWBP-instrumentarium te 'verduurzamen'. Deze werkgroep:

- richt zich met name op het wegnemen van belemmeringen en het creëren van randvoorwaarden om duurzaamheid conform de Green Deal in projecten toe te passen;

Vastgesteld door de Stuurgroep Hoogwaterbeschermingsprogramma dd 24 mei 2017

- monitort de implementatie van duurzaamheid conform de Green Deal in de projecten;
- stimuleert aandacht voor duurzaamheid middels kennisdeling en de communicatiemiddelen van het HWBP;
- adviseert de beheerders over risico's en kansen in de projecten;
- onderhoudt contacten en stemt af met de duurzaamheidsadviseurs in de lijnorganisaties van de beheerders.

De hiervoor genoemde extra initiatieven maken onderdeel uit van de HWBP-projecten. In hoeverre deze initiatieven tot meerkosten voor deze HWBP-projecten leiden, is nog onduidelijk.

Er worden op dit moment geen belemmeringen gezien om duurzaamheid in de praktijk te brengen.